

9. Петрова Н.Е. Частное и субсидиарное обвинение. Самара: Изд-во «Самарский университет», 2004. – 213 с.
10. Покровский И.А. История римского права. Пг. Изд-е юридическ. книжн. Кл. «Право». – 1918. – 126 с.
11. Фаткуллин Ф.Н., Зинатуллин З.З., Аврах Я.С. Обвинение и защита по уголовным делам. Казань. Изд. Казанского ун-та. – 1976. – 183 с.
12. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства: в 2-х томах /И.Я. Фойницкий – [репринт. издания 1910 г.]; Общ. ред. А.В. Смирнова. – Санкт-Петербург: Альфа, 1996. – Т. 2. – 552 с.
13. Чельцов-Бебутов М.А. Курс советского уголовно-процессуального права. М. – Госюриздат. – 1957. – 152 с.
14. Чельцов-Бебутов М.А. Курс уголовно-процессуального права. Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах / М.А. Чельцов-Бебутов – СПб.: Альфа. – 1995. – 846 с.
15. Юдківська Г.Ю. Презумпція невинуватості в кримінальному процесі України та практиці Європейського суду з прав людини. : Дис. ... канд. наук: 12.00.09 – 2008. – 242 с.
16. Юшков С.В. Общественно-политический строй и право Киевского государства. – М.: Госюриздат, 1949. – 522 с.

ЧУПРІКОВА І. Л.,
асистент кафедри кримінального процесу
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 343.140.02

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУРИ ДОПИТУ ТА ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ДОПУСТИМІСТЬ ОТРИМАНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Стаття присвячена загальним вимогам проведення слідчих (розшукових) дій, характерним особливостям проведення допиту та пред'явлення для впізнання, які впливають на допустимість отриманих у результаті доказів.

Ключові слова: допустимість, слідчі дії, пред'явлення для впізнання, збирання доказів.

Статья посвящена общим требованиям проведения следственных (розыскных) действий, характерным особенностям проведения допроса и предъявления для опознания, которые влияют на допустимость полученных в результате доказательств.

Ключевые слова: допустимость, следственные действия, предъявление для опознания, собирание доказательств.

An article is devoted to general requirements of investigation (search) action, characteristic features of interrogation and presentation to identification that have an influence on admissibility results of it.

Key words: admissibility, investigation action, presentation to identification, collection of evidence.

Вступ. Як відомо, процес доказування є трьохелементним, він полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів. Збирання доказів, отримання їх повинно бути проведено за спеціально встановленою процедурою. Ця процедура гарантує можливість використання їх в рамках кримінального судочинства, забезпечуючи їх допустимість. Щодо деяких категорій доказів вона суворо регламентована, інші повинні бути зібрані по загальному шаблону, але, так чи інакше, є обов'язкові вимоги до всіх категорій доказів.

У рамках кримінального судочинства збирання доказів відбувається шляхом проведення різного роду процесуальних дій. Чинний КПК закріплює наступні способи збирання доказів: проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих розшукових дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, та здійснення інших процесуальних дій, передбачених Кодексом (ст. 93). Такі способи характерні для сторони обвинувачення. Сторона захисту, в свою чергу хоч і прирівняна в правах по збиранню доказів до сторони обвинувачення, але на практиці не володіє таким же обсягом повноважень, оскільки не завжди має можливість їх реалізувати. В такому випадку вона може здійснювати збирання доказів шляхом ініціювання певної процесуальної дії до сторони обвинувачення.

Постановка завдання. Говорячи про належну процедуру збирання доказів як гарантію їх допустимості, необхідно окремо охарактеризувати процесуальну дію, направлену на отримання доказів з точки зору обов'язкових вимог до її проведення. Слід відзначити, що основні, загальні вимоги до проведення слідчих розшукових дій закріплені в окремій статті (223), в якій вказано мету проведення – отримання доказів, або перевірка вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, отже слідча (розшукова) дія не може бути проведена «авансом», не стосуючись жодного кримінального провадження. Ця ж стаття 223 вказує на обов'язковість існування підстав, які вказують на неможливість досягнення мети, тобто без конкретної слідчої дії не може бути отримано той чи інший доказ, який слугуватиме базою для побудови обвинувачення. Крім того, для того, щоб зібрані в результаті проведення слідчих (розшукових) дій докази були допустимими, слідчий, прокурор повинні вжити заходів для забезпечення присутності під час проведення СРД осіб, чії права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені. Цим особам повинні бути роз'яснені їх права та обов'язки до початку проведення СРД. Ця норма існує для того, щоб особи, права та законні інтереси котрих можуть бути певним чином деформовані, могли реалізувати своє право на захист шляхом оспорювання дій чи бездіяльності осіб, які проведуть конкретну процесуальну дію. Законодавець забороняє проведення СРД у нічний час (з 22 до 6 години), але в той же час встановлює винятки у випадках, коли затримка в проведенні таких дій може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного. Дана норма може бути підґрунтям для оскарження дій особи, яка проводила СРД в час, не передбачений КПК, оскільки порушується обов'язкова вимога, а факт існування обставин, які є винятком із правил, не завжди можна підтвердити або достовірно знати. Проте автор вважає правильною позицію законодавця, даючи можливість проведення СРД у час, який не підходить під загальні вимоги, оскільки в процесі розслідування кримінальних правопорушень існують випадки, коли очікування може призвести до непоправних наслідків у вигляді знищення чи пошкодження фактичних даних, які в подальшому можуть бути використані як докази в кримінальному провадженні, або до втечі підозрюваного.

Результати дослідження. Якщо проведення СРД ініціюється стороною захисту, потерпілим, чи представником юридичної особи, то і проводиться вона за участю цієї особи. Неповідомлення або неналежне повідомлення слідчим, прокурором відповідних осіб також може стати причиною для оскарження їхніх дій і визнання отриманих в результаті доказів неприпустимими. Закріплюючи обов'язок залучення понятих (ч. 7 ст. 223 КПК), законодавець, по-перше, встановлює їх мінімальну кількість – два, а по-друге – чітко встановлює ті слідчі (процесуальні) дії, до проведення яких залучення понятих є обов'язковим. До них відносяться пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляд трупа, в тому числі пов'язаний з експертизою, слідчий експеримент, освідування особи. Здавалося б, порушення даної вимоги законодавця тягне за собою недопустимість усіх доказів, отриманих у результаті пе-

релічених вище слідчих (процесуальних) дій без понятих, але ж ні. Новелою чинного КПК стало положення про те, що якщо в ході проведення відповідної слідчої (розшукової дії) застосовується безперервний відеозапис, то поняті можуть не запрошуватися. Запрошення понятих при проведенні тих слідчих (розшукових) дій, які в ч. 7 ст. 223 конкретно не закріплені, залишається на розсуд слідчого. В окремих випадках застосування відеофіксації ніяк не впливає на обов'язковість залучення понятих, так під час проведення обшуку або огляду житла, або іншого володіння особи обшук здійснюється з обов'язковою участю не менше двох понятих. Це пов'язано з втручанням в особисте життя особи, її особистий простір, побут. Хоча понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також інші особи, які мають власний процесуальний інтерес, проте вони можуть бути допитані як свідки під час судового розгляду.

Крім загальних вимог до проведення слідчих (розшукових) дій, які впливають на допустимість доказів, отриманих у результаті їх проведення, для кожної конкретної СРД існує свою специфіка. Так, наприклад, для допиту – це місце і час його проведення, тривалість – не більше двох годин без перерви і не більше восьми протягом дня для дорослого, і години, дві, відповідно, – для неповнолітніх. Допит є дуже відповідальною СРД, оскільки він є величезним джерелом інформації. Під час допиту можна скласти психологічний портрет допитуваного, встановити його ставлення до підозрюваного (якщо це не його допит), або до вчиненого кримінального правопорушення, якщо допитуємо конкретно підозрюваного. Законодавець дає підозрюваному право відмовитися від дачі пояснень, показань із приводу підозри, затримання, не відповідати на питання (п. 5 ч. 3 ст. 42 КПК), тому для слідчого прокурора є особливо важливим допитати підозрюваного якомога швидше після затримання чи повідомлення про підозру, оскільки інформація, отримана під час такого допиту може стати підґрунтям для побудови слідчих версій. Ю.П. Аленін обґрунтовує необхідність негайного допиту підозрюваного можливістю реалізації ним права на захист [1, с. 7]. Перед допитом підозрюваному повинні бути повідомлені його права та порядок проведення допиту. До того ж, допит підозрюваного потребує великої уваги з боку слідчого, прокурора, оскільки будь-яке недотримання вимог при його проведенні, які, на перший погляд, можуть здатися не важливими, може потягнути за собою неправомірність отриманих показань і їх недопустимість у якості доказу. Те ж стосується і допиту неповнолітніх, малолітніх осіб.

Особливості проведення властиві й іншим слідчим діям. Так, специфічною частиною процедури пред'явлення для впізнання є підготовка, оскільки до самого моменту пред'явлення слідчий, прокурор повинні з'ясувати, за якими ознаками особа, що впізнає, запам'ятала правопорушника, запитати про характерні риси, особливості, зовнішній вигляд, обставини, при яких вони зустрічалися, чи при яких вона бачила особу, яка буде пред'являтися для впізнання. Недотримання цієї процедури ставить під сумнів допустимість результатів впізнання, оскільки неможливо зробити висновок про те, коли у особи, що впізнає, сформувалася думка про правопорушника. Можливо, вона дійсно його бачила, а, можливо, прагне обмовити когось, чи покладається на «злочинну», як їй здається, зовнішність. Оскільки успішність проведення такої слідчої дії, як пред'явлення для впізнання, прямо залежить від можливості бачити, розуміти, сприймати предмети оточуючого світу свідка, то необхідно відзначити і психологічні та фізіологічні аспекти проведення даної СРД. Зрозуміло, що можливість впізнавати свідчить про наявність у об'єкта впізнання певних характерних рис, особливостей. В залежності від специфіки цих об'єктів чинний КПК розділив їх на три групи. До них належать пред'явлення для впізнання особи (ст. 228), речей (ст. 229) та трупа (ст. 230). Відповідно, такий розподіл породжує ряд вимог конкретно до кожної процесуальної дії. Як вже зазначалося, впізнання особи ґрунтується на запам'ятовуванні і можливості згадати, відтворити в пам'яті свідка характерні риси, особливості. У літературі з психології виділяють дві форми сприйняття об'єктів: сукцесивна і симультанна. Сукцесивна полягає у здатності особи звертати увагу і запам'ятовувати окремі прикмети зовнішності й ознаки предметів, специфічний колір очей, форму брів, носа тощо. Симультанна (її ще називають синтетичною) форма дає можливість сприймати і запам'ятовувати об'єкт в цілому, без виділення окремих характерних рис, але є можливість відтворити загальний образ. Такий психологічно прихований процес синтезу ознак зовнішності, який дає змогу фотографічно одномоментно сприйняти зовнішність людини чи об'єкт,

становить значний інтерес з огляду на можливість використання його результатів у процесі розслідування злочинів. Скептичне ставлення до цієї форми сприйняття, продиктоване необхідністю конкретизувати ознаки того, що сприймається, з метою перевірки й оцінки вірогідності, у даний час спростовується експериментальною психологією, що довела рівнозначність двох форм сприйняття об'єктів у плані адекватності відображеного і можливостей точного впізнання у подальшому [2, с. 23].

А.Ф. Волобуєв та С.М. Лозова визначають пред'явлення для впізнання, як особливий спосіб одержання доказів, спрямований на виявлення «ідеальних» слідів злочину в пам'яті його очевидців. Особливості цієї дії, на їх погляд, обумовлена, перш за все, тією обставиною, що вона цілком ґрунтується на психофізичних якостях людей і має складний психологічний механізм реалізації [3, с. 71].

Процесуальні особливості пред'явлення для впізнання речей полягають у тому, що, окрім наявності специфічних ознак, ця річ не повинна існувати в єдиному екземплярі. Кодекс зазначає, що у випадку, коли однорідних речей з річчю, яку необхідно пред'явити для впізнання, не існує, то особі пропонується пояснити, за якими ознаками вона впізнала річ, яка пред'являється в одному екземплярі (ч. 3 ст. 229). Дана норма є дещо дискусійною, оскільки, якщо загальновідомо, що така річ існує в єдиному екземплярі, то, напевно, це досить відомий предмет, наприклад, витвір мистецтва, рідкісна сімейна реліквія чи унікальна дорогоцінність. У такому випадку навіть за наявності у пам'яті зовнішніх ознак досить важко на перший погляд визначити, ця річ є оригіналом, чи може бути копією. Вважаємо, що в даному випадку протокол пред'явлення для впізнання буде допустимим лише на підтвердження факту схожості впізнаваної речі до тієї, яку запам'ятав свідок, при цьому остаточну оригінальність впізнаваного предмета можна визначити лише за допомогою експертизи. Крім того, слідчому забороняється розповідати про впізнавану річ, вказувати на неї, чи її специфічні ознаки.

Регулюючи пред'явлення для впізнання трупа, чинний КПК відсилає нас до статті, яка встановлює правила пред'явлення особи для впізнання (ст. 230, 228), та на практиці існує певна специфіка, якої не можливо не торкнутися. По-перше, при пред'явленні для впізнання трупа слідчий, прокурор керуються лише частинами першою та восьмою ст. 228 КПК, які встановлюють, що перед тим, як пред'явити особу для впізнання, слідчий, прокурор попередньо з'ясовують, чи може особа, яка впізнає, впізнати цю особу, опитує її про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи, а також про обставини, за яких вона бачила цю особу, про що складає протокол. Якщо особа заявляє, що вона не може назвати прикмети, за якими впізнає особу, проте може впізнати її за сукупністю ознак, у протоколі зазначається, за сукупністю яких саме ознак вона може впізнати особу. Забороняється попередньо показувати особі, яка впізнає, особу, яка повинна бути пред'явлена для впізнання, та надавати інші відомості про прикмети цієї особи. А також при пред'явленні особи для впізнання можуть бути залучені спеціалісти для фіксування впізнання технічними засобами, психологи, педагоги та інші спеціалісти. Отже, при пред'явленні для впізнання трупа не потрібно підшукувати ще два подібних тіла зі схожими рисами та будовою тіла, що, в принципі, є логічним як з психологічної, так і з моральної та етичної точок зору. Зазвичай впізнання трупа здійснюється близькими родичами, і для них ця процедура є морально важкою. На це слідчий, прокурор повинні звертати особливу увагу при підготовці до проведення даної слідчої дії.

Висновки. Для того, щоб результати будь-якої слідчої дії могли бути використані у якості доказів у кримінальному провадженні, слід не лише дотримуватися законодавчих приписів, а й звертати увагу на етичні, психологічні та інші фактори, які можуть бути задіяні в ході здійснення розслідування. Крім того, наявність певних прогалин або неточностей в КПК інколи призводить до неоднакового застосування відповідних норм, що, в свою чергу, також може поставити під сумнів можливість використання отриманих результатів. Хоча законодавець закріплює процесуальний порядок та процедуру проведення слідчих (розшукових) дій, він так само вносить винятки в ці правила, тим самим даючи можливість маневрування для осіб, які здійснюють досудове розслідування. Наявність оціночних понять стає підґрунтям не лише для наукового дослідження відповідних категорій, але інколи й для зловживання владними повноваженнями.

Список використаних джерел:

1. Ю.П. Аленін Допит підозрюваного як засіб збирання та перевірки доказів у досудовому провадженні: деякі нові питання // Актуальні проблеми доказування в кримінальному провадженні: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (27 листопада 2013р., м. Одеса) / відп. за вип. Ю.П. Аленін. – Одеса: Юридична література, 2013.
2. Варій М.Й. Загальна психологія: Навч. посібник / Для студ. психол. і педагог. спеціальностей. – Львів: Край, 2005.
3. А.Ф. Волобуєв, С.М. Лозова. Про сутність та психологічні засади пред'явлення для впізнання // ФП 2009-2.

